ЗАСТОСУВАННЯ МЕДІАЦІЇ ЯК ДОСУДОВОГО МЕХАНІЗМУ ВИРІШЕННЯ ПРАВОВИХ СПОРІВ

МИРГОРОД Валерія Валеріївна - доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри АГПФЕБ Сумського державного університету
https://orcid.org/0000-0002-3302-221X
ТОКАР Владислав Сергійович - аспірант 3-го року навчання Сумського державного університету

УДК 342.951
DOI: https://doi.org/10.71404/NP.2025.2.1

Стаття присвячена аналізу медіації як альтернативного способу вирішення правових спорів. Досліджено теоретичні засади медіації, її особливості та переваги порівняно з традиційним судовим розглядом. Розглянуто принципи медіації, такі як добровільність, конфіденційність, нейтральність медіатора та рівність сторін, які формують основу цього механізму вирішення конфліктів.

Визначено, що медіація є одним із ключових інструментів альтернативного вирішення конфліктів, який сприяє зменшенню навантаження на судову систему, забезпечує швидкість та гнучкість процедури, а також зберігає партнерські та ділові відносини між сторонами. У процесі дослідження проаналізовано нормативно-правові засади медіації в Україні та світі. Також висвітлено проблеми впровадження медіації та перспективи її розвитку. Зокрема, акцентується увага на необхідності вдосконалення законодавчої бази, підвищення якості підготовки медіаторів, проведення інформаційних кампаній та інтеграції медіації в освітні програми юридичних факультетів. Підкреслено значення медіації для формування в суспільстві культури конструктивного врегулювання спорів та забезпечення доступу до справедливості.

Особливу увагу приділено сфері застосування медіації в цивільному, господарському, адміністративному та кримінальному праві. Розглянуто основні переваги цієї процедури, серед яких добровільність, економічність, конфіденційність, оперативність та можливість досягнення взаємовигідного рішення. Досліджено міжнародний досвід медіації та можливість його імплементації в українську правову систему.

Окреслено основні проблеми, що стримують розвиток медіації в Україні, включаючи недостатню обізнаність населення, відсутність чітких механізмів фінансування процедури та низьку кількість кваліфікованих медіаторів. Окреслено шляхи вдосконалення та популяризації медіації, зокрема через державну підтримку, законодавчі ініціативи та інтеграцію медіації в судову практику. Запропоновано заходи для розширення використання цього механізму, що сприятиме підвищенню ефективності правозастосування та зміцненню правової держави.

Ключові слова: медіація, досудове врегулювання спорів, альтернативне правосуддя, правові механізми.

Постановка проблеми

Зростаюча завантаженість судової системи, тривалість судових процесів та високі судові витрати створюють потребу в розвитку альтернативних методів вирішення спорів. Одним із таких ефективних механізмів є медіація, яка дозволяє сторонам самостійно дійти згоди, зберегти партнерські відносини та уникнути зайвих фінансових витрат. Проте, в Україні цей механізм ще не отримав достатнього поширення, що зумовлює необхідність його подальшого правового та практичного вдосконалення.

Метою статті є дослідження правових засад, переваг, проблем та перспектив застосування медіації в досудовому врегулюванні спорів в Україні, а також розробити пропозиції щодо її подальшого впровадження та розвитку.

Стан опрацювання проблематики

У контексті інтеграції медіації в правову систему важливими є дослідження процесуальних аспектів взаємодії медіації та судочинства, проведені такими вченими, як К. Ковач, Д. Фолберг, Н. Александер, Т. Кисельова, О. Спектор, І. Кріцак, Х. Маркович. Особливий інтерес представляють роботи, присвячені аналізу ефективності різних моделей інтеграції медіації в судову систему, зокрема дослідження Дж. Макфарлейна, М. Каппеллетті, Н. Бондаренко-Зелінської, О. Можайкіної.

Незважаючи на значну кількість досліджень з питань медіації, залишаються недостатньо розробленими проблеми оцінки ефективності медіації, особливості її застосування в специфічних категоріях спорів, питання забезпечення якості медіаційних послуг та механізми підвищення обізнаності суспільства щодо переваг медіації. Ці питання потребують подальшого наукового аналізу та практичного опрацювання.

Виклад основного матеріалу

Сучасні правові системи зазнають значного навантаження через зростання кількості судових спорів, що призводить до затягування процесів, збільшення витрат та зниження ефективності правосуддя. У таких умовах особливої актуальності набуває використання альтернативних методів вирішення конфліктів, серед яких медіація займає провідне місце. Медіація як процес добровільного врегулювання спорів за участю нейтрального посередника (медіатора) дозволяє сторонам конфлікту досягти взаємоприйнятного рішення без звернення до формальних судових процедур.

У статті Закону України «Про медіацію» від 16 листопада 2021 року № 1875-IX зазначено: «Медіація – позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів» [1].

Медіатором, згідно з цим законом, вважається спеціально підготовлена нейтральна, незалежна, неупереджена фізична особа, яка проводить медіацію [1].

Історичний аналіз дозволяє усвідомити, що конфлікти завжди були невід'ємною частиною суспільного життя. Вони виникали в різних сферах взаємовідносин та розв'язувалися за допомогою різних механізмів і підходів.

Перші практики медіації беруть свій початок у період Великої депресії в Сполучених Штатах Америки в 1930-х роках. Спочатку медіація використовувалася переважно для врегулювання сімейних і трудових конфліктів, а також сприяла зменшенню суспільної напруги та масових протестів. Згодом ця практика поширилася і на європейські країни, зокрема Німеччину, Францію, Італію та інші.

З точки зору етимології, термін «медіація» асоціюється з посередництвом між сторонами конфлікту. Європейське співтовариство визнало ефективність медіації як альтернативного методу врегулювання спорів, що підтверджується рекомендаціями Ради Європи та Директивами ЄС.

Сучасний етап розвитку судової системи характеризується переходом від конфронтаційного до дискурсивно-змагального правосуддя, в основі якого лежить концепція примирення. Примирення застосовується в цивільних, господарських та адміністративних спорах як до судового розгляду, так і під час судового провадження та на стадії виконавчого провадження. Також цей підхід використовується в кримінальному процесі для врегулювання відносин між потерпілим та підозрюваним (обвинуваченим), а також при вирішенні колективних трудових спорів [2].

Акцентуємо увагу на тому, що медіація базується на принципах добровільності, конфіденційності, нейтральності медіатора та рівності сторін. На відміну від судового процесу, який характеризується змагальністю та формалізмом, медіація орієнтована на співпрацю та пошук рішення, яке задовольнить інтереси обох сторін. Теоретичне підґрунтя

медіації поєднує елементи права, психології та соціології, що дозволяє розглядати конфлікт не тільки з юридичної точки зору, але й з урахуванням емоційних, особистісних та соціальних аспектів взаємодії між сторонами.

До принципів медіації відносять:

Таблиця 1. Ключові принципи медіації

№ з/п	Принцип	Зміст принципу
1.	Добровільність	Медіація здійснюється виключно за згодою всіх сторін. Будь-яка зі сторін має право припинити процес у будь-який момент без негативних наслідків.
2.	Конфіденційність	Відомості, отримані під час медіації, не можуть бути розголошені або використані в судовому процесі без згоди сторін. Це сприяє відкритому обговоренню спору.
3.	Нейтральність	Медіатор не підтримує жодну зі сторін та не впливає на їхні рішення. Його роль – створення умов для продуктивного діалогу.
4.	Незалежність	Медіатор не підпорядковується жодній зі сторін, не діє в їхніх інтересах і не отримує вигоди від результату процесу.
5.	Неупередженість	Медіатор забезпечує рівне ставлення до всіх учасників процесу, не допускаючи дискримінації чи тиску.
6.	Самовизначення сторін	Сторони самостійно ухвалюють рішення щодо врегулювання спору та несуть відповідальність за досягнуті домовленості. Медіатор не нав'язує жодного рішення.
7.	Рівність прав сторін	Усі учасники мають однакові можливості для висловлення позиції, участі в переговорах та ухвалення рішень. Це запобігає домінуванню однієї сторони над іншою.

Джерело: створено автором на основі [1].

У правовому контексті медіація застосовується до цивільних, сімейних, трудових, господарських та навіть адміністративних спорів, зокрема:

- ❖ вирішення спорів, пов'язаних із сімейними правовідносинами, спадковими справами, питаннями власності та договірними зобов'язаннями;
- ❖ конфлікти між підприємствами, спори щодо виконання контрактів, недобросовісної конкуренції тощо;
- ❖ вирішення спорів між громадянами та органами державної влади щодо оскарження адміністративних актів [3, с. 47].

Застосування медіації має низку переваг порівняно з традиційним судовим розглядом. По-перше, вона забезпечує оперативність вирішення спору, оскільки процес триває значно менше часу, ніж судові розгляди, які можуть тривати місяці чи навіть роки. По-друге, сторони самостійно беруть участь у виробленні рішення, що підвищує рівень задоволеності результатом та сприяє добровільному виконанню домовленостей. По-третє, процес є менш витратним, оскільки медіаційні процедури коштують дешевше, ніж судові витрати, що включають оплату судового збору, адвокатських послуг та інших судових витрат.

Окрім того, медіація сприяє збереженню ділових та міжособистісних відносин, оскільки дозволяє уникнути публічного конфлікту та формалізованого судового розгляду. Конфіденційність процесу забезпечує захист комерційної та особистої інформації учасників спору [4].

На міжнародному рівні правовими засадами медіації є Директива Європейського Парламенту та Ради 2008/52/ЄС «Про деякі аспекти медіації в цивільних та комерційних справах», яка спрямована на сприяння використанню медіації та забезпечення виконання медіаційних угод [5].

Згідно зі статтею 3 Директиви ЄС 2008/52/ЄС від 21 травня 2008 року, медіація визначається як структурований процес, незалежно від його офіційної назви, у межах якого двоє або більше учасників конфлікту залучають нейтральну третю сторону

для сприяння досягненню взаємної згоди щодо врегулювання спору. При цьому не має значення, чи була процедура ініційована самими сторонами, рекомендована або призначена судом, чи передбачена законодавством держави-члена ЄС [5].

У Німеччині судді можуть виконувати функції медіаторів або направляти сторони до незалежних фахівців у сфері медіації. Крім того, адвокати зобов'язані повідомляти своїх клієнтів про можливість альтернативного врегулювання спорів за допомогою медіації [4].

В Італії в окремих категоріях справ, таких як сімейні, трудові та споживчі спори, медіація є обов'язковим етапом перед поданням позову до суду. Якщо одна зі сторін без поважної причини відмовляється від участі в процедурі, її можуть зобов'язати покрити судові витрати [4].

У Великобританії медіація широко використовується, особливо в комерційних та сімейних справах. Судові органи мають право застосовувати фінансові санкції щодо осіб, які необґрунтовано відмовляються від участі в медіації. Крім того, професійні юридичні асоціації активно сприяють популяризації цього методу як ефективного способу врегулювання конфліктів [6, с. 173].

У Франції медіація є невід'ємною частиною судової системи. Судді можуть направляти сторони до медіатора та призупиняти судове провадження на період проведення процедури. Також у країні діють спеціалізовані державні установи, які займаються медіацією у сфері споживчих та соціальних спорів [6, с. 171].

Вважаємо, що міжнародний досвід може бути корисним для України в процесі інтеграції медіації в національну правову систему. Адже, попри значні переваги, медіація в Україні ще не набула широкого застосування. Основними проблемами є недостатня обізнаність громадян про цей механізм, брак кваліфікованих медіаторів та відсутність належних фінансових стимулів для використання процедури.

Перспективи розвитку медіації пов'язані з активною підтримкою держави, зокрема впровадженням обов'язкової медіації в певних категоріях справ, розширенням переліку органів, які можуть сприяти медіації, та популяризацією цього механізму серед громадян та бізнесу.

Підсумовуючи викладене, для успішного впровадження медіації в Україні необхідно здійснити комплекс заходів. Передусім важливо розробити навчальні програми та впровадити спеціалізовані курси у вищих навчальних закладах і програмах післядипломної освіти, що сприятиме підготовці кваліфікованих медіаторів.

Також необхідним є розширення міжнародного співробітництва шляхом обміну досвідом, організації спільних тренінгів та навчальних заходів із європейськими партнерами. Важливим напрямом є підвищення рівня обізнаності про медіацію серед населення, правників та адвокатів, що можна досягти через проведення семінарів, конференцій та інформаційних кампаній у ЗМІ.

Для інтеграції медіації в судову систему доцільно внести відповідні процесуальні зміни, що дозволять узаконити виконання медіаційних угод на рівні судових рішень. Водночас варто запровадити фінансові стимули у вигляді пільг чи субсидій для сторін, які обирають цей спосіб врегулювання спорів.

Окрему увагу слід приділити створенню професійних стандартів і етичних норм для медіаторів, що забезпечить якість та ефективність їхньої роботи. Також важливим аспектом є залучення міжнародних грантів та фінансової підтримки від ЄС та інших міжнародних організацій для розвитку та популяризації медіації в Україні.

Висновки

Медіація як досудовий механізм вирішення правових спорів має значний потенціал для підвищення ефективності правової системи та забезпечення доступу до справедливості. Її успішне впровадження в Україні дозволяє розвантажити суди, скоротити витрати на судові процеси, забезпечити швидке та ефективне вирішення конфліктів, а також сприяє формуванню в суспільстві культури конструктивного врегулювання спорів. Для розвитку медіації необхідний комплексний підхід, який включає вдосконалення

законодавства, підготовку кваліфікованих медіаторів, інформаційно-просвітницьку роботу та залучення до цього процесу всіх зацікавлених сторін: державних органів, судів, юридичної спільноти та громадянського суспільства.

Для ефективного застосування медіації в Україні вважаємо за необхідне:

- розробити програми підготовки та сертифікації медіаторів;
- посилити інформаційну кампанію для підвищення обізнаності громадян про переваги медіації;
- інтегрувати медіацію в судову систему, наприклад, через обов'язкові досудові переговори в певних категоріях справ;
- удосконалити законодавство, визначивши чіткі механізми виконання медіаційних угод.

Література

1. Про медіацію : Закон України від 16.11.2021 № 1875-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1875-20#Text

2. Медіація: модний тренд чи нагальна потреба? *НААУ*. URL: https://unba.org.ua/publications/8689-mediaciya-modnij-trend-chi-nagal-na-potreba.html.

3. Markovych K. Mediation as an alternative way of conflict resolution in advocate practice. *"International humanitarian university herald. jurisprudence"*. 2023. No. 61. P. 46–49. URL: https://doi.org/10.32841/2307-1745.2023.61.10

4. Реалії та перспективи розвитку медіації в Україні. *PRAVO.UA*. URL: https://pravo.ua/realii-ta-perspektyvy-rozvytku-mediatsii-v-ukraini/.

5. On certain aspects of mediation in civil and commercial matters : Directive 2008/52/EC of the European Parliament and of the Council of 21 May 2008. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32008L0052

6. Bozhyna Y. Experience of using mediation in certain countries. *Public Law*. 2023. Vol. 51, no. 3. P. 170–176. URL: https://doi.org/10.32782/2306-9082/2023-51-18

Myrhorod V., Tokar V.

USE OF MEDIATION AS A PRE-TRIAL MECHANISM FOR RESOLVING LEGAL DISPUTES

The article is devoted to the analysis of mediation as an alternative way of resolving legal disputes. The author examines the theoretical foundations of mediation, its features and advantages as compared to traditional litigation. The principles of mediation, such as voluntariness, confidentiality, neutrality of the mediator and equality of the parties, which form the basis of this conflict resolution mechanism, are considered.

It is determined that mediation is one of the key instruments of alternative conflict resolution, which helps to reduce the burden on the judicial system, ensures speed and flexibility of the procedure, and preserves partnership and business relations between the parties. The study analyses the legal framework of mediation in Ukraine and the world. It also highlights the problems of mediation implementation and prospects for its development. In particular, the author focuses on the need to improve the legislative framework, improve the quality of training of mediators, conduct information campaigns and integrate mediation into the curricula of law schools. The author emphasises the importance of mediation for the formation of a culture of constructive dispute resolution in society and ensuring access to justice.

Particular attention is paid to the scope of mediation in civil, commercial, administrative and criminal law. The main advantages of this procedure are considered, including voluntariness, cost-effectiveness, confidentiality, efficiency and the possibility of reaching a mutually beneficial solution. The author examines the international experience of mediation and the possibility of its implementation in the Ukrainian legal system.

The author outlines the main problems hindering the development of mediation in Ukraine, including insufficient public awareness, lack of clear mechanisms for financing the procedure and low number of qualified mediators. The author outlines the ways to improve and promote mediation, in particular through state support, legislative initiatives and integration of mediation into judicial practice. The author proposes measures to expand the use of this mechanism, which will contribute to improving the effectiveness of law enforcement and strengthening the rule of law.

Keywords: mediation, pre-trial dispute resolution, alternative justice, legal mechanisms.